

SO'Z YASALISHI TALQINI

Gadoyeva Mavlyuda Ibragimovna
f.f.d.(DSc), BuxDU dotsenti

Obloqulova Gulbahor Sobir qizi
Buxoro Davlat Universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada so'z yasalishi haqida tushuncha berilib, o'zbek tilida so'z yasash usullari sanab o'tilgan. Affiksatsiya usuliga to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Affiksatsiya, fonetika, abbrevatsiya, kompozitsiya, semantika

Аннотация: Эта статья дает представление о словообразовании и перечисляет способы образования слов в узбекском языке. Обсуждается способ крепления.

Ключевые слова: аффиксация, фонетика, аббревиатура, состав, семантика.

Abstract: This article provides an understanding of word formation and lists ways of forming words in Uzbek. The method of affixation is discussed.

Key words: Affixation, phonetics, abbreviation, composition, semantics

So'z yasalishi tizimi doirasida so'z yasash bazasi, so'z yasash ma'nosi, so'z yasash vositasi, so'z yasash usuli, so'z yasash tipi, so'z yasash qolipi degan tushunchalar mujassamlashgan. Shularning hammasi ham til uchun zarur va ahamiyatli. Ayniqsa, so'z yasash bazasi deb ataluvchi tushunchaning ahamiyati muhim va asosiydir. "Bu tushuncha so'z yasash vositasi, so'z yasash qolipi kabi ichki qismlar munosabatidan tashkil topadi. So'z yasash bazasining alohida muhimligi shundaki, u yangi so'z hosil bo'lishida motivatsiya asosi vazifasini o'taydi. So'z yasalish jarayonida motivatsiya asosi vazifasini o'tashda til leksikasining o'z qatlam birliklaridan tashqari, o'zlashgan qatlam birliklarining ham roli va ahamiyati kattadir".

So'zlarning qo'shilishi vositasida yangi so'zning vujudga kelishi, bir turkumdagi so'zdan ikkinchi turkumdagi so'zning hosil bo'lishi so'z yasalishini til qurilishidagi o'ziga xos alohida tizim ekanligini belgilaydi. O'zbek tilshunosligida biz yuqorida tilgan olgan adabiyotlarda so'z yasalishining quyidagi usullari ko'rsatiladi: 1) affiksatsiya usuli; 2) fonetik usul; 3) semantik usul; 4) kompozitsiya usuli; 5) abbrevatsiya usuli.

Affiksatsiya usuli. Hozirgi o'zbek tilida so'z yasalishining keng qo'llaniladigan eng unumli, yetakchi turi affiksatsiya usulidir. Asosga qo'shilib, shu asosning ma'nosi bilan bog'liq bo'lgan, ammo yangi bir leksik ma'nodagi so'z hosil qilishda ishtirok etadigan affiks so'z yasovchi affiks(qo'shimcha)deyiladi. Yangi leksik ma'noli so'z hosil qilishning yetakchi vositasi bo'lgan affiksatsiya o'zbek tilida suffiksatsiya xarakterida bo'ladi, ya'ni yasovchi qo'shimchalar yasovchi asosning oxiriga qo'shiladi. Masalan, terim-chi, olma-zor, til-shunos, oq-la, ish-la, bilim-li, intizom-li kabi. Qisman so'z yasashda boshqa tillardan (asosan tojik tilidan) kirgan old qo'shimchalar (prefikslar) ham qo'llanadi.

Masalan, ba-quvvat, bar-vaqt, be-baho, no-o'rin, be-o'xshov, be-vafo, ser-hosil kabi. Bunday yasalish asosan sifat turkumida uchraydi. So'z yasovchi affikslar ko'pincha bir turkumdagi so'zdan boshqa bir turkumga kiradigan yangi leksik birlik yasaydi.

Masalan, yoz, qish – ot, yozgi, qishki – sifat; ish, arra – ot; ishla, arrala- fe'l; oq, yaxshi-sifat, oqla, yaxshila – fe'l; supur, o'rfel, supur-gi, o'r-oq-otkabi. Ba'zan so'z yasovchi affiks bir turkumning o'ziga xos bo'lgan so'z yasashi mumkin. Bu ko'proq ot turkumiga xos. Masalan, ish-ish-chi, temir-temir-chi, arava-arava-kash (-soz); qum-qum-loq, tosh-tosh-loq, o'rik-o'rik-zor, til-tilshunos, adabiyot-adabiyotshunos, o'zbek-O'zbek-iston kabi.

Tilda so'z yasaliş tizimi shu tilning o'zigagina qarshli bo'lgan lisoniy birliklargagina tayanib qolmaydi. So'z yasaliş jarayonida tilga o'zlashgan o'zga til lug'aviy unsurlarining roli ham kam emas. Buning yorqin qiyofasini o'zbek tili so'z yasaliş jarayonidagi konkret amallar orqali ham ko'rsa bo'ladi. O'zbek tili leksikasida boshqa tillardan o'zlashgan so'zlar anchagina miqdorni tashkil qiladi. Ular orasida arab va fors-tojik tillariga xos lug'aviy birliklar alohida ahamiyatga ega. Ular o'zbek tili boyishining tashqi manbai sifatida baholanadi. Ichki boyish manbai qo'shimchalar vositasida so'z yasash, so'zlarning qo'shilishi vositasida yangi so'zning vujudga kelishi, bir ma'no va talaffuziga ko'ra taraqqiyoti natijasida yangi bir so'zning yuzaga kelishi kabilardan iboratdir.

O'zbek tilining ichki boyishida o'zbek tili leksikasidagi arabcha, fors-tojikcha so'zlar ana shu jarayonlarning barchasida qatnashadi. Arab va fors-tojik lug'aviy o'zlashmalari affiksali so'z yasaliş jarayonida ayniqsa, faoldir. Ularga o'zbekcha affikslarning qo'shilishidan juda ko'p lug'aviy birliklar hosil bo'lgan. Masalan, birgina –dosh yoki –chi affikslarining arab lug'aviy o'zlashmalariga qo'shilishi tufayli sirdosh, sinfdosh, maktabdosh, maslkdosh, maslahatdosh, vatandosh, suhbatdosh, jinsdosh; asoschi, aloqachi, g'azalchi, bayozchi va hokazo ko'plab yangi so'zlar hosil qilingan.

So'z yasovchi affikslar nutqda qo'llanishi darajasiga ko'ra unumli, kam unumva unumsiz affikslarga bo'linadi. Ko'plab yangi so'zlar yasash uchun xizmat qiladigan affiks unumli yasovchideyiladi. Masalan, ish-chi, xizmat-chi, ov-chi, a'lo-chi, mosla-ma, qaynat-ma, yasama, ko'rgaz-ma, tinch-lik, yaxshi-lik, katta-lik, kul-gi, turt-ki, supur-gi, qish-ki, ishla, arra-la, oq-la, bosh-la, yaxshi-la, tarash-la kabi. So'z yasashda kam qatnashadigan affiks kam unum yasovchi deyiladi.

Masalan: o'r-oq, taro-q, bosh-oq, mehnat-kash, arava-kash, suz-gich, qir-g'ich, yig'im, musobaqa-dosh kabi. Hozir yangi birlik hosil qilmaydigan affiks unumsiz yasovchi deyiladi. Unumsiz affikslar odatda bir necha so'zdagina mavjud bo'ladi. Masalan: qop-ag'on, chop-ag'on, sez-gir, kes-kir, ish-chan, uyat-chan, san-a, kes-kin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gadoeva M.I. Lexico-semantic fields of "eye" in English and Uzbek languages // *Academicia. An International multidisciplinary Research Journal*. ISSN (online): 2249-7137. Vol. 11, Issue 10, October. <https://saarj.com> DOI NUMBER 10.5958/2249-7137.2021.02176.5. -India, 2021. – P.872-879. (Impact Factor: SJIF 2021 - 7.492)
2. Gadoeva M.I. Semantics of somatism in blessings of English and Uzbek cultures // *Web of Scientist: International Scientific Research Journal Open Access, Peer reviewed Journal*. ISSN: 2776-0979. Volume 2, Issue 11, November, 2021. – P. 269-276. (Impact Factor: SJIF 2021 – 5,599).
3. Gadoeva M.I. Expression of the somatizms "mouth", "ear", "nose", "tongue" in the system of different languages // *Novateur Publications JournalNX - A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal*. ISSN No: 2581 – 4230. Volume 7, Issue 11, Nov. -2021. –P.125-130. (JIF -7.223).
4. Gadoeva M.I. Lexico-semantic Classification of Somatisms in Phraseological Funds of English and Uzbek Languages // *Eurasian Research Bulletin. Open Access, peer research journal*. –Belgium, 2022. –V.4. –P.140-145. www.geniusjournals.org. (JIF – 7.995).

INTEGRATION OF PRAGMALINGUISTICS, FUNCTIONAL TRANSLATION STUDIES AND LANGUAGE TEACHING PROCESSES

5. Gadoeva M.I. Significant features of somatic vocabulary // Namangan davlat universiteti axborotnomasi. – Namangan, 2021. -№12. –B. 411-416. (10.00.00; №26)
6. Gadoeva M.I. Expression of somatizms in curses // Euroasian journal of research, development and innovation. Genius journals publishing group. Belgium, 2021. – P.30-33.
7. Gadoeva M.I. The Expression of Somatizms in English and Uzbek Proverbs// European Conference on Natural Research. <http://papers.onlineconferences.com/index.php/titfl/issue/view/Stockholm>. – Sweden, 2021. – P. 36-41.
8. Gadoeva M.I. Polysemy of Somatizms in English and Uzbek Languages // International Conference on Multidisciplinary Research and Innovative Technology's. November 11th, <https://academiascience.org/>. –India. 2021, – P. 87-90.
9. Gadoeva M.I. Interpretation of “head-bosh”, “foot-oyoq” and “heart-yurak (qalb)” in English and Uzbek languages // Models and methods for increasing the efficiency of innovative research: a collection scientific works of the International scientific conference (11 November) ISSUE 5. – Copenhagen. 2021. – P.61-65.
10. Гадоева М.И. Алишер Навоий ғазалларининг инглизча ва русча таржимасида соматизмларнинг ифодаланиши // Im sarchashmalari. Urganch davlat universitetining ilmiy nazariy, metodik jurnali. – Urganch, 2021. -№5. –B. 80-85. (10.00.00; №3)
11. Gadoyeva M.I. Somatizmlil frazeologik birliklarning konseptual tahlili // Namangan davlat universiteti axborotnomasi. ISSN:2181-0427. –Namangan, 2020. -№12. – B.258-267. (10.00.00; №26)
12. Gadoyeva M.I. Somatik lug`at nominatsiya ob`yektining xususiyatlari // Namangan davlat universiteti axborotnomasi. ISSN:2181-0427. –Namangan, 2022. -№3. – B.299-304. (10.00.00; №26)
13. Gadoyeva M.I. Somatik leksikaning xususiyatlari // Scientific Progress. Scientific journal. October, VOLUME 2, ISSUE 6, ISSN: 2181-1601, www.scientificprogress.uz. –Uzbekistan. 2021. – P. 1749-1754.
14. Gadoyeva M.I. Polysemy of Somatizms in English and Uzbek Languages // International Conference on Multidisciplinary Research and Innovative Technology's. November 11th, <https://academiascience.org/>. –India. 2021, – P. 87-90.
15. Gadoyeva M.I. “OYOQ” leksemali somatik frazeologik birliklar tavsifi // Прагмалингвистика, функционал таржимашунослик ва тил ўргатиш жараёнлари интеграцияси. Халқаро илмий-назарий анжуман. – Бухоро, 2021. – Б.41-45.
16. Ўраева Д.С., Гадоева М.И. Инглиз ва ўзбек мақолларида соматизмнинг ифодаланиши // Инновационное развитие науки и образования. Международная конференция. Сборник научных трудов. Павлодар. – Казахстан. Август. 2021. – С.21-25.
17. Гадоева М.И., Ўраева Д.С. Халқ маросимлари ва уларга алоқадор жанрларда соматизмларнинг поэтик ифодаси // Прагмалингвистика, функционал таржимашунослик ва тил ўргатиш жараёнлари интеграцияси. Халқаро илмий-назарий анжуман. –Бухоро,2021. – Б.80-84.
18. Gadoyeva M.I., Karimova F. The pragmatic analyses of the somatism “head” in “Jane Eyre” and “Anna Karenina // Namangan davlat universiteti axborotnomasi. ISSN:2181-0427. –Namangan, 2022. -№2. – B.356-360. (10.00.00; №26)

19. Gadoyeva M.I., Subxanova M. Ingliz va o'zbek maqollarining lingvokulturologik tahlilida til va madaniyatning o'rni // Namangan davlat universiteti axborotnomasi. ISSN:2181-0427. –Namangan, 2022. -№2. – B.250-255. (10.00.00; №26)
20. Gadoyeva M.I. Ingliz va o'zbek tillaridagi somatik frazeologik birliklarning o'ziga xos xususiyatlari // Modern problems and prospects of learning foreign languages in educational system. International scientific-practical conference. –Bukhara, March 5-6, 2020, – P.39-43.
21. Гадоева М.И. Инглиз ва ўзбек топишмоқларида “қўз” соматизмининг кўп маънолилиги // Тилнинг лексик семантик тизими ва қиёсий-типологик изланишлар ва адабиётшунослик муаммолари. Материаллар тўплами VII. –Тошкент, 2016. – Б. 21-23.
22. Гадоева М.И. Инглиз ва ўзбек мақолларида соматизмларнинг маънолари // Тилнинг лексик семантик тизими ва қиёсий-типологик изланишлар ва адабиётшунослик муаммолари. Материаллар тўплами VIII. –Тошкент, 2017. – Б. 12-15.
23. Гадоева М.И. Қарғишларда инсон тана аъзолари қисмлари ифодаси. Тилнинг лексик семантик тизими ва қиёсий-типологик изланишлар ва адабиётшунослик муаммолари. Материаллар тўплами IX. –Бухоро, 2018. – Б. 10-12.
24. Gadoyeva M.I. Maqollarni tarjima qilish muammolari // Тилнинг лексик семантик тизими ва қиёсий-типологик изланишлар ва адабиётшунослик муаммолари. Материаллар тўплами IX. – Бухоро, 2018. –Б. 191-193.
25. Гадоева М.И. Инглиз ва ўзбек тилларида “бош” сўзининг полисемантиклиги // Тилнинг лексик семантик тизими ва қиёсий-типологик изланишлар ва адабиётшунослик муаммолари. Материаллар тўплами X. –Бухоро, 2019. –Б. 36-37.
26. Гадоева М.И. Ҳикматли мақоллар таржимаси // Тилнинг лексик семантик тизими ва қиёсий-типологик изланишлар ва адабиётшунослик муаммолари. Материаллар тўплами XI. –Бухоро, 2020. –Б. 6-11.
27. Гадоева М.И. Ватанпарварлик руҳидаги мақоллар таржимаси // Тилнинг лексик семантик тизими ва қиёсий-типологик изланишлар ва адабиётшунослик муаммолари. Материаллар тўплами XI. –Бухоро, 2020. –Б. 11-13.
28. Gadoyeva M.I., Subxanova M. O'zbek va ingliz tillarida maqollarning mavzu jihatdan bir-biriga o'xshash va farqli tomonlari // Тилнинг лексик семантик тизими ва қиёсий-типологик изланишлар ва адабиётшунослик муаммолари. Материаллар тўплами XII. –Бухоро, 2021. – Б. 187-192.
29. Gadoyeva M.I. Alisher Navoiy g'azallaridagi inson bosh qism somatizmlarining inglizcha va ruscha tarjimada berilishi // Alisher Navoiy asarlarining yangicha tafakkur hakllanishidagi o'rni va ahamiyati. Alisher Navoiy tavalludining 580 yilligiga bag'ishlangan viloyat ilmiy-amaliy konferensiyasi. –Navoiy, 2021. – B. 58-63.
30. Gadoyeva M.I. Semantic compatibility and interlinguistic alternatives in somatic phraseological units in English and Uzbek // Ta'lim va tarbiya jarayoniga innovatsion yondashuvlar, muammo va yechimlar. Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi. –Toshkent, 2021. – B. 8-12.
31. Gadoyeva M.I. Alisher Navoiy g'azallarida qo'llanilgan “bag'ir” somatizmining inglizcha va ruscha tarjimada berilishi // Башарият маънавий юксалиши ва ёшлар тарбиясида Алишер Навоий меросининг аҳамияти. Республика онлайн илмий-амалий конференцияси. – Бухоро, 2021. – Б. 288-292.

32. Saidovna, V. F. (2022). The Usage of Pilgrimage Tourism Terms in the English Language. INTERNATIONAL JOURNAL OF INCLUSIVE AND SUSTAINABLE EDUCATION, 1(4), 66–70. <http://inter-publishing.com/index.php/IJISE/article/view/170>
33. Vakhidova Fotima Saidovna. (2022). Pilgrimage Tour in Tourism. Miasto Przyszłości, 28, 342–345. Retrieved from <http://miastoprzyszlosci.com.pl/index.php/mp/article/view/651>
34. Saidovna, V. F. (2022). Turizm Atamalarining Shakllanishida Terminologiyaning Roli. Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes, 59–62. Retrieved from <https://conferenceseries.info/index.php/online/article/view/27>
35. Vakhidova Fotima Saidovna. (2021). The Functional Essence of Some Pilgrimage Terms in The English Language. Eurasian Research Bulletin, 3, 1–6. Retrieved from <https://www.geniusjournals.org/index.php/erb/article/view/259>
36. Ҳожиёв А. Ўзбек тили морфологияси, морфемикаси ва сўз ясашининг назарий масалалари. - Тошкент: Фан, 2010. –Б.174-17.
37. Тўраходжаева А., Ҳасанова Д. Ўзлашма луғавий бирликлар -янги сўз яшаш манбаи./Ўзбек тили ва уни ўқитиш масалалари. Республика илмий-назарий конференцияси. -Тошкент: 2017. – Б.119.
38. Гурсунов У., Мухторов Ж., Раҳматуллаев Ш. Ҳозирги ўзбек адабий тили. -Тошкент: Ўзбекистон, 1992. –Б.202.
39. Sapayev Q. Hozirgi o‘zbek adabiy tili.-Toshkent, 2009. –B.68